THE SYNTAX OF THE PHRASE – ESTABLISHING ELEMENTS OF ROMANIAN HISTORICAL SYNTAX BY REPORTING TO THE CURRENT ROMANIAN LANGUAGE

Carmen Livia Tudor
Assist. Lecturer, PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

AbstractThe subject we are treating in this study continues the concerns for the interpretation of some syntax language facts about the peculiarities of the syntax of the ancient literary Romanian language, concerns that started in a previous study with an analysis at the level of the syntax of the sentence, this time,however, our attention continues to be directed towards an analysis of the syntax in the phrase. The 67 Manuscript from the Library of the Romanian Academy in Bucharest remains the source text that allowed us to asses in detail these functions and syntactic relationships, the typology of the statements according to the purpose of communication, and the aspects that aimt to the construction of the discourse. We mention, on the occasion of the theoretical analysis that resulted in this work, that Manuscript 67 is based on the translation from Slavonic, in the year 1764, of the book called „Ithica Ieropolitica", the editing in Cyrillic spelling of the text belonging to the scholar monk from Putna, Vartolomei Măzăreanu.

Keywords:the syntax of the phrase, syntactical functions and relations, coordination, subordination, discursive construction.

Introducere

Această lucrare se înscrie într-un număr de studii aplicate, pe care le-am realizat din perspectivă lingvistică asupra *Manuscrisul 67*, aflat în prezent la Biblioteca Academiei Române din București. La baza acestui manuscris stă traducerea din limba slavonă a cărții *Ithica ieropolitica* (1764), redactarea în grafie chirilică a textului aparținîndu-i călugărului cărturar putnean Vartolomei Măzăreanu. Ceea ce distinge studiul de față, în cadrul analizei sintaxei limbii române literare vechi pe care ne-a furnizat-o *Ithica ieropolitica*, este palierul consacrat sintaxei în frază.

Încă nu s-a făcut o analiză complexă și exaustivă asuprasintaxei istorice românești, poate și din cauza faptului că textele vechi au, în general, o sintaxă greoaie, în care predomină cazurile de topică inversă, frazele „arborescente" sau nedeterminate, gramatica nereușind să creeze o imagine unitară. Trecînd, totuși, peste greutatea interpretării unor fapte de limbă, am obsevat, prin studierea nivelului sintactic al acestei traduceri integrale a textului slavon din anul 1764, că iscusitul traducător Vartolomei Măzăreanu avea în vedere în primul rînd problema „adevărului textual" și abia în plan secund problema înțelegerii celor citite. Cel care încearcă astăzi, precum un cititor „cult", să descifreze frazele scrise grăbit, dar cu precizie în manuscrisul tălmăcit în secolul al XVIII-lea, ajunge să înțeleagă și să aprecieze, pe de o parte, iscusința și creativitatea traducătorului, iar, pe de altă parte, să simtă savoarea inedit-arhaică a unui hipotext pe care îl poate evalua apoi din punct de vedere diacronic și sincronic.

Analiza la nivelul frazei a fenomenelor sintactice întîlnite în limba *Manuscrisului 67*

Evidențiem în cele ce urmează cîteva aspecte sintactice, instituite prin transfer lingvistic din limba slavonă în limba română, după cum ne sunt furnizate de textul *Manuscrisului 67*, ca niște fapte de limbă bine conservate din a doua jumătate a secolului al

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

XVIII-lea. La nivel frastic, structurile și construcțiile sintactice sunt, în general, raportabile la structura gramaticală a limbii române moderne, funcțiile de la nivelul frazei păstrînd configurația cunoscută. Există și unele situații în care literalismul traducerii duce la o insuficientă coerență sintactică, apărînd, de exemplu, destul de multe antepuneri și dislocări, specifice de altfel limbii savante vechi.

I. Coordonarea

La nivel frastic nu se înregistrează diferențe mari față de coordonarea la nivelul propoziției, în acest tip de raport utilizîndu-se, în general, aceleași elemente de relație, iar, dacă apar deosebiri, acestea vor fi scoase în evidență prin exemplele găsite în textul *Ithica ieropolitica*.

1. Coordonarea copulativă

Prin juxtapunere în frază, coordonarea este frecventă atunci cînd apare o enumeraţie, uneori doar ultimul termen fiind introdus prin conjuncţia *şi*: *îi îmblîndzeşte, îi slăbeşte, îi mîngîie, le grăieşte şi-i micşureadză* (4^{v}), *Să cercăm dară o pavăță ca aceasta nebiruită, să cercăm această aghiră tare, să cercăm această nădejde nebiruită, care iaste fiică şi maică a răbdării şi a iscusirii, să cîştigăm nădejdea aceasta, care nu ne va ruşina pre noi* (23^{r}).

Raportul de coordonare copulativă este frecvent exprimat prin conjuncţia copulativă *şi*: *Că tu mai vîrtos spre vicleşug ai învățat căile tale și în aripile tale s-au aflat sîngele sufletelor acelor săraci și acelor nevinovați și ai dzis că eşti fără de păcat* (16^{v}), *Aşa să fim fericiți întru faptele noastre și a fi întru noi dragostea ce adevărată* (21^{v}). În *Ithica* sunt prezente însă și situaţii de coordonare prin *nici*: *ca să nu cerce omul nimică de cele ce-i sînt de folos şi nici să gîndească de aceste, nici să cerce şi nici vra să cerce* (5^{r}), *care după aciia nici de ai săi nu era slăvit, nici cu cinste mărit* (87^{v}). De remarcat şi construcţia *nici ... necum*: *nici să mănînce, necumsă să răcorească* (82^{v}-83^{r}).

Şi narativ este frecvent notat în text: *Și acesta chiar au nu iaste iarăşi darul lui cel prea mare?* (15^{v}). Cu rol narativ, mai rar întîlnit decît *şi*, se înregistrează și conjuncţiile adversative *iar* (*iară*) și *însă*: *Iară cei ce vor face cele împotivitoare și vor petrece fără de învățătură, să să păzască* (57^{v}), *Iară au răspuns fiiul* (60^{r}), *Însă întîi decît toate iaste răutatea* (16^{r}).

2. Coordonarea disjunctivă

În ceea ce priveşte raportul de coordonare disjunctivă, aflăm că în *Manuscrisului 67* se exprimăla nivelul frazei prin conjuncţiile *au*, *sau* şi *ori*: *Oare prin uşile cele strîmte călătorim spre viiață au prin porțile cele largi călătorim spre pierire?* (218^{r}-218^{v}), *de stăm sau de cădem de-a pururea um birui* (23^{r}), *pentru ca să-i dea agiutoriu sau cu slujba ori cu mijlocirea ori să-i deie din avuțiia sa* (105^{r}).

3. Coordonarea adversativă

Raportul adversativ se marchează prin conjuncţiile adversative *iar* (*iară*), *dar* (*dară*), *ci* (*ce*), *însă*: *Deună vreme că tu eşti bătrîn, iară eu tînăr foarte, tu eşti tatăl mieu, iară eu sînt feciorul tău, tu eşti cuprins de căruntețe, iară eu încă nici barbă nu am, drept aceia ale tale cîte le-ai dzis, toate sînt adevărate și drepte, iară ale mele să vor giudeca că sînt mincinoasă* (60^{r}-60^{v}), *precum păharul acela, care iaste aproape de oarecare margine, dară, fiind pus și păzit bine, nu cade și nu să strîcă* (96^{v}97^{r}),*măcar de-au făcut cineva un lucru cît de mic, dar, dacă l-au făcut la vremea lui, acela mare lucru au săvîrşit* (215^{r}-215^{v}), *nu numai că ne-au lipsit de bunătăţile cele vecinice, ci şi toată firea au strîcat-o* (9^{r}), *nu-și va înfrîna linba sa, ce îşi amăgeşte inima sa!* (226^{v}), *naşte nişte pasări foarte iscusită și frumoasă, însă viiața acelor pasări deodată să săvîrșaşte cu viiața acei ierbi* (41^{r}), *măcar de-ar fi cu firea ca*

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

tigrul, însă la şcoală va fi blînd ca mielul (62[v]). Raportul adversativ este exprimat şi prin construcţiile *nu numai... ci(ce)şi*: *Şi nu numai către casnici să fim aşa, ce şi către cei streini* (107[r]), *nu numai că slobodzeşte de păcat, ci încă ne face şi frumoşi şi doriţi* (24[r]), *ca nu numai să nu ştim puterea Scripturilor, ci nici cărţi ca acele să nu cercăm şi să nu avem* (70[v]), *acoló nu numai că nu clevetim pre cei iubiţi, ci şi pre cel ce cleveteşte îl poprim* (104[r]).

4. Coordonarea conclusivă

Cel mai adesea la nivelul frazei raportul concluziveste exprimat prin elementul de relaţie *deci*: *Deci s-au îndoit şi muncitorii, frică au cuprins pre cei ce priviia şi toţi s-au umilit, mirîndu-să de răbdarea ei* (185[v]), *Deci, ştiind noi că toată răutatea o urăşte Domnul, să cade să nu iubim nici noi răutăţile temîndu-ne de Dumnedzău* (222[r]). Acest tip de coordonare se mai poate realiza şi prin *aşadar* (*aşadară*) şi *dar* (*dară*): *Aşadară, să cade a cinsti pre părinţi cu bună ştiinţă şi să fiie gata a sluji părinţilor* (36[r]), *Aşadar să cade, aşa să cuvine ca să ne silim şi noi şi să apărăm şi să păzim slava altora* (179[v]), *Fii, dar, tu întîi bun şi cu fapte bune şi apoi să va afla ţiie prietin asemenea ţiie şi nu te va lăsa pînă la moarte!* (122[v]), *Să să păzască, dară, fieştecare şi să să trezască, ca nu cumva să pierdeţi un lucru scunp ca acesta* (74[r]), *Întru adevăr, dară, acest păhar iaste păharul mîntuirii* (99[v]).

II. Subordonarea

1. Propoziţia subiectivă

Regentul subiectivei este, cu o mare frecvenţă, un verb impersonal (*a trebui, a se întîmpla*, însă cel mai adesea este *a se cădea*): *şi ori că trebuie să să topască şi să moară de foame sau să mănînce din bucatele acele ce nu le poronciia legea lor*(192[v]), *să cade să ne ispitim pre sine* (7[r]), *Drept aciia s-ar cădé să cercăm multe şi de multe feliuri de alifii* (110[v]), *Tuturor cui s-a întînpla să citească pe această carte* (229[v]). Are ca regent şi o expresie verbală impersonală precum *este bine*: *bine iaste să ne îmbrăcăm în coiful credinţii şi a dragostei şi să ne îmbrăcăm cu pavăza nădejdii* (22[r])sau verbe personale: *Că cel ce creşte încă tocma din faşă, nici rău, nici bun nu iaste* (52[r]), *pentru că cei ce strîng bogăţiie rea: „Cu nimică nu-şi folosăsc feciorii, ci încă şi periciune le fac şi-i lasă ca să deie răspuns pentru toate nevoile ce-au făcut ei altora* (151[v]). Numărul mic de subiective cerute de verbe şi expresii impersonale este ca urmare a folosirii infinitivului cu funcţie de subiect: *cu mult mai lesne iaste a să învăţa ceva la tinereţe* (54[r]), *foarte cu greu iaste a nu cădea în nevoie*(72[r]). Elementele de relaţie folosite sunt, în general, conjuncţia *să* şi pronumele relative *cel ce* (*cela ci, cei ce* etc.), *care, cine*: *Cu cît dar mai mult să cade sufletului să înceapă asemenea a mulţămi pentru darul său* (25[r]), *Cela ci priveşte la strălucirea soarelui îşi pierde vedere ochilor săi* (11[r]), *Asemenea iaste şi cel ce şade şi citeşte cărţile* (64[r]), *Puţini sînt care o cîştigă pre dînsa* (7[r]), *şi nu are cine să-i mîngîie şi nu iaste cine să-i izbăvască din mînule acelora ci le fac mari nevoi!* (182[r]). De remarcat este şi subiectiva cerută de adverbul cu valoare predicativă *deosebit*: *iară deosebit că sînt oarecarii care dzic nişte cuvinte pierdzătoare ca aceste* (211[r]).

Subiectiva apozitivă[1] este adesea prezentă în text, ca urmare a reluării subiectului prin pronume demonstrativ: *iară cela ce nu ştiie pre Dumnedzău, după cum să cade a şti, acela iaste amăgit* (11[r]), *iară cel ci iubeşte pe fratele său, acela întru lumină petrece şi scandele nu sînt într-însul* (103[r]).

2. Propoziţia predicativă

Predomină în *Ithica* propoziţia predicativă conjuncţională, introdusă prin conjuncţia *că*, avînd ca regent verbul copulativ *a face*: *iară pre cele ce sînt bune le face că sînt rele şi*

[1] Vezi Ecaterina Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, p. 102-108.

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

cele drepte le face că sînt viclene (4[v]), *să face că iaste înțălept* (169[v]). Alte verbe predicative sunt mai rar folosite cu valoare de regent pentru predicative (*a arăta*, *a socoti*, *a numi*, *a fi*): *că măcar că el iaste nebun şi nepriceput, însă să socoteşte pre sine că iaste înţălept şi bine pricepătoriu şi măcar că iaste fără de orînduială şi netemător de Dumnedzău, însă să arată pre sine că iaste temătoriu de Dumnedzău şi cu fapte bune* (4[v]-5[r]), *nu ne ruşinăm a numi pe somn că iaste odihnă* (82[v]), *şi numi pe înțălepciune că iaste căruntețe* (64[v]), *care aciiaşi iaste ca cum s-ar lepăda și de credință* (156[v]). Predicativele care îl au ca regent pe *a se numi* sunt considerate arhaice încă de la jumătatea secolului al XVII-lea[2]. Se înregistrează în text şi predicativa introdusă prin prepoziția *de* urmată de verb la indicativ: *îi fac de le iaste tocma pre voia lor* (63[v]-64[r]), *gioacă-te cu dînsul și te va face de vei plînge!* (53[r]).

3. Propoziţia atributivă

În text este prezentă atributiva introdusă prin pronumele relative *care*, *ce*, *cel ce* şi adverbele relative *unde*, *cînd*, *cum*, *cît*. Pronumele relativ *care* prezintă, pe lîngă forma invariabilăşi alte forme, variabile, specifice limbii române vechi (*carea*, *carele*, *carii*): *spre povățuirea și folosul celor tineri, carea s-au alcătuit și s-au făcut în sfînta și marea lavră Pecérsca* (1[v]), *Pomul carele nu înfloreşte nu va face roadă, aşa şi omul carele nu să va învăța de mic, la tinerețele lui, apoi măcar de-a și îmbătrîni, însă cinste nu va avea după cum să cade* (73[r]), *Sînt mulți oameni de aceştiia și încă foarte mulți și fără de număr, carii pentru somnul cel peste măsură, adînc și fără de vreme cad în grele nevoi* (81[v]). În unele cazuri, prepoziția *pre* (*pe*) lipseşte atunci cînd elementul de relaţie *care* are funcţie de complement direct: *ca să nu fim streini de atîte bunătăți care le-au făgăduit celora ce-l iubăscpre Dînsul*(20[r]-20[v]).

Ca element de relaţie pentru atributivă, pronumele relativ *ce* este folosit uneori şi sub forma *ci*: *urma vulturului ce zboară în aer, drumul sau cărarea a şarpelui ce să tîreşte pe piiatră, cărarea corăbii ci înoată în mare și drumul omului întru tinerețile lui* (3[r]), *Chipul și asămănarea a dragostii lui Dumnedzău ce-i desăvîrşit cătră oameni* (17[v]). Pronumele relativ *cel ce* introduce rar o atributivă: *și toate patemile și abaterile cele ce ne leagă pre noi cătră păcat, cu sabia trezvirii să le tăiem fără zăbavă* (20[v]), *și nime nu poate a afla mai iubit decît pre copilul cel ce să ruşineadză* (73[v]). Adverbele relative introduc, în puține cazuri, atributive în text: *și arăta și portița deschisă, pe unde au fugit tînărul acela* (184[r]), *diminețile, cînd mergeam în cetate* (91[v]), *ci fieştecine să ştie aceasta, cum că Scripturile cele dumnedzeeşti neasămănate sînt mai mari decît toată ştiința și decît toată învățătura* (69[r]-69[v]). De remarcat şi atributiva introdusă prin *de* cu valoare de pronume relativ: *Sînt oarecarii de să îndrepteadză cu aceasta, dzicînd* (67[v]), opțiune discursivă păstrată în scrierea lui V. Măzăreanu.

4. Propoziţia completivă directă

Completiva directă este introdusă în scrierea studiată printr-un număr mare de elemente de relaţie. Exemplificăm mai întîi conjuncţiile *că*, *să*, *ca să*, *de*:*dacă vede că greşeşte altul, foarte să porneşte asupra lui* (4[v]), *Aciia poronceşte ca să fii îndestulat* (10[r]), *nici altora n-au vrut să mă deie să mă fi învățat și certat* (59[v]), *dar să văd̆z de să vor sfîrşi sau nu* (183[r]). Construcţiile cu *de* + indicativ sunt puține: *au poroncit de-au pus o spîndzurătoare înaltă ca să spîndzure pe Mardohéi* (198[r]). Completiva directă apare introdusă în *Ithica* şi prin locuţiunile conjuncţionale *cum că* şi *cu cît că*:*Răspundz pentru cea dintîi cu îndoire, iară pentru al doilea cu bună înştiințare, cum că nişte răspunsuri ca aceste ale copiilor sînt mincinoasă* (54[r]), *Cu cît că eu am fost împotivitoriu și nesupus părintelui mieu și cum c-am trăit făr de orînduială, eu aceasta nu o tăinuiesc* (59[r]-59[v]). Apoi,

[2] Vezi Constantin Frâncu, *Gramatica...*, p. 379.

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

pronumele relative care introduc o completivă directă sunt *cine*, *ce*, *cel ce*, *care* şi *cît*: *Fu întrebat Socrát cine poate pre pămînt să trăiască cu pace* (206^{v}), *nu ştim cine le va putea număra acestea* (213^{r}), *ne învaţă pre noi ce cinste să dăm părinţilor noştri* (34^{r}), *Că nu înţăleg cele ce lucredzu, că fac cele ci nu le voiesc şi cele ce-mi sînt urîte* (9^{v}), *Dintru aceste doao însuşi îţi alege care iaste mai de folos sufletului tău* (10^{v}), *Nici ştim cît ştim, deşi ştim ceva* (68^{r}), *Vedzi cît iaste de trebuincioasă răbdarea în tot locul şi cît iaste de rău a să întoarce iarăşi la faptele cele viclene!* (223^{r}). Cu un număr mai redus de ocurenţe se înregistrează completive introduse prin adverbele relative *unde* şi *cum*: *întru întunerec îmblă şi nu ştiie unde merge* (103^{r}), *şi îndată au uitat cum au fost* (226^{r}) sau prin locuţiunea adverbială *în ce chip*: *Să ascultăm cătră aceasta în ce chip sfătuieşte Ierimíia Proroc pre cei ce să ţin de această rătăcire* (52^{r}). În ceea ce priveşte topica, completivele directe sunt aşezate, de regulă, după verbul regent. Rar, completiva directă precedă regenta: *Cu cît că eu am fost împotivitoriu şi nesupus părintelui mieu şi cum c-am trăit făr de orînduială, eu aceasta nu o tăinuiesc* (59^{r}-59^{v}).

5. Propoziţia completivă indirectă

Completiva indirectă este marcată prin aceleaşi elemente regente ca şi completiva directă, diferenţa făcîndu-o specificul verbului regent. Astfel, se înregistrează ca elemente de relaţie conjuncţiile *să*, *ca să*, *de*, *căci că:Pentru aceasta tot cela ce vra să fiie mai bun iaste datoriu să urmedze celor mai bune, să să depărtedze de însuşi voinţa* (6^{r}), *temîndu-să ca să nu să lipsască de înfrumeţarea sa* (25^{r}), *şi îl arată urît tuturor oamenilor pentru că, cela ce să amestecă în cele streine, pre sine să vădeşte căci că nimică bun nu socoteşte pentru sine* (175^{v}). Sunt atestate, ca şi în cazul completivei directe construcţiile cu *de* + un verb la indicativ, în locul infinitivului: *să sileşte de vorbeşte* (72^{r}), *ci încă şi slava cea bună a multora mă silesc de o micşuredzu* (176^{v}), precum şi locuţiunea conjuncţională *cum că*: *el cugetă în gîndul său cum că iaste mare şi puternic* (137^{v}). Situaţiile în care completiva indirectă este introdusă prin pronume relativ (*cel ce*) sunt puţine: *Adu-ţi aminte de cei ce-au fost cu mult mai vrednici decît tine* (197^{v}), la fel ca şi cele introduse de adverbe relative (*unde*, *cum*): *ci mai mult ni să cade să ne înştiinţăm de unde au ieşit începutul acestora* (134^{v}), *O, de-ar gîndi aceasta cei ci adună avuţii, cum şi în ce chip îşi adună foc pre capul său* (150^{v}). Topica completivei indirecte este fixă, aceasta fiind aşezată după verbul regent.

6. Propoziţia circumstanţială de loc

Acest tip de propoziţie poate fi introdusă prin adverbele relative *unde* şi *încotro*: *mergem unde nu ştim, ádecă acoló unde ne trag pre noi însuşi voinţa noastră şi patimile noastre şi sîntem întru întunerecul necunoştinţii* (26^{r}), *pentru că de unde nu nădăjduim, de acoló de multe ori sîntem furaţi* (28^{v}), *le întorc cu o cîrmă foarte mică încotro îi iaste voia cîrmaciului* (73^{r}), *care pleacă inima stăpînilor încotro îi iaste voia lui* (195^{r}), prin adverbele compuse nehotărîte *oriîncotro* şi *oriunde*: *şi oriîncotro ar merge acela, acoló vor fi şi ei împreună cu dînsul* (142^{r}), *amestecă şi pierde toate, că oriunde petrece, nevădzut iaste* (24^{r}), *oriunde a petrece dragostea cea desăvîrşită, acoló nu numai că nu clevetim pre cei iubiţi, ci şi pre cel ce cleveteşte îl poprim* (104^{r}). În multe situaţii se înregistrează corelativul *acolo*. Topica subordonatelor circumstanţiale de loc este liberă.

7. Propoziţia circumstanţială de timp

Elementele prin care se relaţionează cu regenta sa propoziţia circumstanţială de timp sunt varietate. Atunci cînd acţiunea din regentă este anterioară, se foloseşte structura în componenţa căreia intră adverbul *înainte* (*mai înainte să*): *Precum vă iaste voia să vă facă voao oamenii, mai înainte să le faceţi voi lor* (174^{r}), iar pentru a exprima limita superioară a anteriorităţii se folosesc formaţii cu prepoziţia *pînă* (*pînă cînd*, *pînă ce*, *pînă*): *Drept aciia,*

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

pînă cînd vor sta întregi faptele cele bune, pînă atunci va petrece şi prieteşugul cel adevărat (118[v]), *pînă ce va trece ceriul şi pămîntul, o iotă sau o cîrtă nu va trece din lege* (27[r]), *nici otrava n-o dau pînă n-o îndulcesc cu miere* (129[v]), *pînă n-um dovedi desăvîrşit, să nu ne încredem în cuvintele cuiva* (182[v]).Dacă acţiunea din regentă este simultană cu cea din temporală, atunci circumstanţiala se introduce prin *cînd*, *cît*, *numai cît, deună vreme că*: *cînd începe a grăi pentru tinereţe, necunoscătoriu să arată pre sine* (3[r]), *iară cînd erai mic, te-am lăsat de-ai crescut în voie* (60[r]), *o maică a unui oştean, numai cît ş-au vădzut feciorul că iaste viu, de mare bucuriie îndată au murit* (38[r]), *pentru aciia, cît a trăi el, n-oi aduce răutate asupra lui* (99[r]), *că, numai cît vine dragostea, îndată să răsipăsc toate* (104[v]), *cît um trăi, să cade să petrecem întru aceasta* (147[r]), *şi cu slugile cele peste trebuinţă, cărora [deună vreme că mănîncă pita ta] eşti datoriu să le plăteşti simbriia după tocmală!* (149[r]), *ci deună vreme că curge neîncetat, tuturor iaste de folos şi mare laudă are* (216[r]). Corelativul *atunci* este uneori folosit: *cînd vedzi că iaste cîştig de dobîndă, atunci nici de o minciună nu te lepădă!* (10[r]).

Cînd acţiunea din regentă este posterioară acţiunii din temporală, circumstanţiala este introdusă prin *cînd* şi *după ce*: *Cînd va lua Dumnedzău sufletul míeu, îngroapă trupul míeu* (41[v]), *iară, cînd ş-a săvîrşi şi ea vremea vieţii sale, vei îngropa-o lîngă mine!* (42[r]), *iară, după ce a muri tatăl său, să fiie el moştenitoriu* (61[r]). Topica temporalei este liberă, însă predomină antepunerea acesteia.

8. Propoziţia circumstanţială de mod

Circumstanţiala de mod este marcată prin elementele de relaţie *că*, *cum* (folosit rar pentru a introduce o modală), *precum*, *după cum*, *în ce chip, cît*, *după cît*: *să socoteşte pre sine că iaste înţălept şi bine pricepătoriu*(4[v]), *toţi scurtarea vieţii şi nestătorniciia cum să cade le închipuiesc* (203v), *precum sînt îngreuieţi la stomahul lor de multa băutură şi mîncare, aşa şi în inima lor nici decît nu pot să ţiie nicio taină* (138[r]), *şi să fiie gata a sluji părinţilor, după cum iaste orînduiala cea bună vreme şi după cum să cade* (36[r]), *pentru că, în ce chip iaste păharul strîcat, toate cele ce sînt în lontrul lui să varsă şi să prăpădesc* (96[v]), *eu cît pociu mă silesc de o îndoiesc şi o întreiesc* (176[v]), *căci că tot iubitoriul [după cît dzice Platón]iaste orb întru iubirea sa* (134[v]-135[r]). Circumstanţiala de mod este introdusă şi prin structurile *ca cum* şi *ca cînd*: *însă el, ca cum ar fi afară din lume, îşi petrece viiaţa de-a pururea fără de nicio nevoie* (64[r]),*iară Iósif, ca cum n-ar pătimi nimică, încă spuné tătîne-său visuri* (87[v]),*petrece fără de scîrbă ca cînd n-ar fi făcut niciun rău* (5[v]), *Hainele lor sînt rumte, casăle lor urîte, masa necurată, femeia şi copii lor ca cînd ar fi venit di pe o cale foarte departe* (160[r]).

În multe situaţii se înregistrează corelativele *aşa* şi *aşa şi*: *Precum rugineşte arama, aşa rugineşte şi răutatea lui* (128[v]), *precum după liniştea cea mai mare vin valurile cele mari, aşa şi după prieteşugul cel mai tare să fac nişte vrăjbi şi pizme nevindecate* (127[r]). Circumstanţiala de mod comparativă poate fi recunoscută, adesea, prin *decît* urmat de conjunctiv: *Nu iaste bine, dzice, omului supt soare, fără decît să mănînce şi să bea şi să să veselească* (82[v]), *mai bine să să stîngă soarele decît să să lipsască de prietini* (115[v]) sau indicativ: *Adu-ţi aminte de cei ce-au fost cu mult mai vrednici decît tine şi puté mai mult decît poţi tu acmu* (197[v]) şi foarte rar prin *de*: *însă suferim huietul clopotelor şi de multe ori, stînd în beserică, cu dragoste le ascultăm glasul lor, mai vîrtos de cînd şedem culcaţi pe pat* (53[v]). Topica modalei este liberă.

9. Propoziţia circumstanţială consecutivă

Propoziţii consecutive sunt introduse prin *că*, *de*, *cît* atunci cînd acţiunea este prezentată ca reală: *Această faptă a lui au fost plină de cinste şi de dragoste, ci încă ascultă şi dulceaţa cuvintelor lui, că au dzis* (36[r]-36[v]), *dacă ne face noao credinţa de să usucă*

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

marea(22^{v}), *iară la tălcuiri atîta au fost desăvărşit cît şi alte ţări să minuna de dînsul*(3^{r}), *pentru că de multe ori atîta să pierde adevărul, cît nici măcar urma lui nu să arată* (75^{r}), dar şi prin *ca să* ori *cît să*, atunci cînd este prezentată o acţiune realizabilă: *Să cade, dară, a ne socoti întru sine cum îmblăm, ca să nu călătorim nici în dreapta, nici în stînga, mai mult de cele ce ni s-au poroncit de la Domnul* (28^{v}), *pentru aceia averea lui miie mi să cade, ca să mă pociu chivernisi în viiaţa mea* (58^{v}), *şi nimică nu iaste într-însul atîta de înviforat cît să-l poată mişca sau tulbura* (206^{v}). În ceea ce priveşte topica, aceasta este fixă, propoziţia consecutivă fiind, firește, postpusă regentei.

10. Propoziţia circumstanţială cauzală

Elementele de relaţie prin care circumstanţiala de cauză se leagă de regenta ei sunt *că, căci, căci că, fiindcă, pentru că*:*(nădejdea)nu ruşineadză că dragostea lui Dumnedzău s-au vărsat în inimile noastre* (23^{r}), *şi acest lucru nu iaste fără de folos, căci aceasta şi Domnul au învăţat-o oarecînd* (40^{v}), *ci şi acesta păcat iarăşi a tătîne-mieu iaste, căci că încă fiind eu copil mic, nici el nu m-au certat, nici m-au învăţat, nici altora n-au vrut să mă deie să mă fi învăţat şi certat* (59^{v}), *nu iaste vicleşug într-însul nici stînbătate, căci că de-a pururea să bucură pentru adevăr* (122^{r}), *apoi să te găteşti a face altora hulă şi ocară şi şi lipsire de avere încă să cade a o priimi cu bucurie, fiindcă sîntem datori a ierta* (94^{r}), *Toate aceste numai cît sînt o asămănare, iară nu lucru fiitoriu pentru Dumnedzău, pentru că dăruieşte nu cu mînule, ci cu iubirea de oameni* (12^{r}), *nu dzic puterea cuvintelor pentru că nu le ştiu* (27^{r}), *Aşa sînt şi sufletele acestora, căci că simeţiia lor iaste deşartă şi cu întînplarea surpării cad gios, pentru că omului celui mîndru i să cade a fi şi neputincios* (96^{r}). Topica propoziţiei circumstanţiale de cauză este liberă, însă predomină cauzalele postpuse regentei.

11. Propoziţia circumstanţială de scop

Propoziţia circumstanţială de scop este introdusă, de regulă, prin conjuncţia *ca să*: *Acela să ducé la giungherea de mîna tătîne-său, ca să să arate ispitirea credinţii părinteşti, iară acesta cu sfatul părintesc au venit la moarte, ca să strîce vrajba şi să strîce moartea şi pre noi să ne facă prietinii lui* (18^{r}), *au poroncit de-au pus o spîndzurătoare înaltă ca să spîndzure pe Mardohéi* (198^{r}). Acest tip de circumstanţială mai este introdusă în *Ithica* şi prin locuţiunea conjuncţională *pentru ca să*: *iară pentru învăţătura lor, pentru ca să trăiască cu fapte bune, nici a gîndi nu vor* (50^{r}), *cîtă iscusire li să cade de-a pururea să aibă pentru ca să putem cunoaşte feliurile despărţirii şi a deosebirii, ádecă, care ne iaste prietin, care ne iaste vrăjmaşu, sfetnic, ocărîtoriu, agiutătoriu şi amăgitoriu* (110^{r}). Puţine situaţii înregistrează circumstanţiala de scop introdusă prin conjuncţiile *să* sau *de*: *nici altora n-au vrut să mă deie să mă fi învăţat şi certat* (59^{v}), *Aşa de iubit a grăit Domnul cătră noi, numai de vom face voia lui* (45^{r}-45^{v}). Pentru circumstanţiala de scop negativă se foloseşte ca element de relaţie *ca nu cumva să*: *la cele viitoare foarte bine şi cu bună deşteptare să o întindem şi să o păzim şi foarte să ne păzim de aceasta, ca nu cumva să adormim întru moarte* (84^{r}),Se înregistrează în text un singur exemplu în care circumstanţiala finală este introdusă prin *doară*, fiind urmat de verb la modul condiţional-optativ: *iară un vultur într-acea vreme ducea o broască cu ţist, purtîndu-o prin aer şi căuta doară ar vedea o piiatră să sloboadză de sus broasca acea cu ţist* (211^{v}-212^{r}). Topica propoziţiei circumstanţiale de scop este liberă, predominînd finalele postpuse regentei.

12. Propoziţia circumstanţială condiţională

De cele mai multe ori acest tip de propoziţie este introdusă prin conjuncţia *de*: *De stăm sau de cădem,de-a pururea um birui* (23^{r}), *cei ce cîştigă un prieteşug ca acesta, de trăiesc şi departe unul de altul, însă sînt înceţi întru gînd, ca cum ar fi amîdoi un trup şi de-ar trăi în sărăciie, însă sînt ca şi cei îndestulaţi de toate* (122^{r}-122^{v}). Condiţionala este

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

introdusă frecvent şi prin conjuncţia *dacă*: *dacă vede că greşeşte altul, foarte să porneşte asupra lui* (4^{v}),*dacă sînt toate deşărtăciuni şi deşărtăcine, pentru ce s-au şi făcut?* (204^{r}). Puţine situaţii surprind ca element de relaţie pentru condiţională structura *cît că*: *numai dacă văd cu ochii sau numai cît că aud cu urechea, cît că giudecă alţii cele strînbe ca cum ar fi adevărate, ei îndat strîgă, ohteadză* (109^{v}). Condiţionalele introduse prin adverbul relativ *cînd* au întotdeauna nuanţă temporală: *cînd vedzi că iaste cîştig de dobîndă, atunci nici de o minciună nu te lepăda!* (10^{r}), *ci acesta, care toate le stăpîneşte, de la cine ia cînd ia?* (12^{r}). Topica propoziţiei circumstanţiale condiţionale este liberă. Cele mai multe situaţii atestă, însă, antepunerea condiţionalei. În unele cazuri, se înregistrează şi intercalarea propoziţiei condiţionale între elementele propoziţiei regente: *Greşind cel bogat, are mulţi sprijinitori şi agiutători şi-l îndrepteadză, făcîndu-l că iaste drept, iară cel sărac, dacă greşaşte, îndată îl îngrozăsc şi-l ceartă şi nici loc nu-şi află* (126^{r}).

13. Propoziţia circumstanţială concesivă

Propozitia circumstanţială concesivă este frecvent recunoscută în text prin elemente de relaţie grupate în jurul adverbului *măcar* (*măcar că*, *măcar de*, *măcar chiar de*, *măcar că să*): *că măcar că el iaste nebun şi nepriceput, însă să socoteşte pre sine că iaste înţălept şi bine pricepătoriu* (4^{v}), *măcar că nu sînt vrednici, însă de-a pururea să silesc să-şi adaogă statul său de un cot şi nu cu catalige* (94^{v}), *măcar de-am trăi între oamenii cei buni şi adevăraţi, însă şi acoló mare purtare de grije să cade să avem* (110^{v}), *Drept aceia, măcar chiar de ne-ar fi la putinţă, însă nimăruia să nu răsplătim rău pentru rău* (80^{v}), *Asemenea iaste şi cel ce şade şi citeşte cărţile, că măcar că să află în mijlocul valurilor, însă el ca cum ar fi afară din lume* (64^{r}).

Circumstanţiala concesivă este introdusă şi prin pronumele şi adjectivele nehotărîte *oricare*, *oricine*, *orice*, *oricît*: *oricare dintre noi ar fi cuprins cu prihana nesăvîrşirii, îndat şi cu mare silinţă [...] să te sileşti să te speli* (134^{r}-134^{v}), *măcar oricine ar fi şi orice orînduială de boierii ar avé, însă, dacă va păzi întreg acest păhar mîntuitoriu, ca cum ar măsura cu palma, îşi ştiie toate dzilile sale* (97^{r}), *Oricîţi vor lucra ţiie cevaşi, în grabă le plăteşte şi sinbriia argatului tău să nu o laşi înaintea ta* (42^{v}), *unul ca acela să ştiie că, oricîte va face, nimică nu va spori* (216^{r}).

Deşi, folosit cu valoare concesivă, reprezintă o inovaţie în a doua jumătate a secolului al XVII-lea[3]: *Noi, deşi cetim, dară nu înţălegem şi ce folos um avé noi dintru aceia?* (67^{v}-68^{r}), *Nici ştim cît ştim, deşi ştim ceva* (68^{r}). Conjuncţia *deşi* este rar folosită în text. Topica circumstanţialei concesive este liberă, dar este frecventă antepunerea acesteia.

14. Alte propoziţii circumstanţiale

Semnalăm prezenţa prin puţine ocurenţe în scrierea studiată a unor propoziţii subordonate de tipul:

– Instrumentală, introdusă prin pronume relative precedate de prepoziţii:*Nimică altă nu iaste mai cunoscut şi nimică nu iaste mai adevărat şi mai drept cu care să să poată cunoaşte creştinul cel adevărat decît soglasiia gurii cu a inimii lui* (77^{v});

– Circumstanţială sociativă, marcată prin pronumele relativ *cel ce* precedat de prepoziţia *cu*: *Pîinea ta o mănîncă cu cei flămîndzi şi cu cei ci cer şi din hainele tale îmbracă pre cei goli!* (42^{v}), *Cu cei ci să bucură, să ne bucurăm, cu cei ci plîng, să plîngem* (111^{v});

– Circumstanţială opoziţională (în rare situaţii, deoarece raportul de circumstanţă opoziţională este exprimat în general la nivelul propoziţiei), introdusă prin *în loc ca să*: *în*

[3] Vezi Constantin Frâncu, *Gramatica…*, p. 395.

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

loc ca să ne punem noi sufletele pentru dînşii, iară noi cercăm ale lor suflete şi mai înainte de moartea lor îi ucidem şi tainele lor le arătăm aieve (124[r]);

– Circumstanţială cumulativă, cu o singură ocurenţă, marcată prin *necum să* ca element de relaţie care introduce o propoziţie de acest fel: *nici să mănînce, necumsă să răcorească* (82[v]-83[r]);

– Circumstanţială de excepţie, întîlnită prin elementele de relaţie *deosebit de*, *deosebit că* şi *fără decît*: *iară de va trece cineva cu vederea pre părinţii săi, deosebit de naşte nevoi ca aceste, unul ca acela să ştiie* (41[r]), *iară deosebit că nu numai cînd trăiesc aproape, ci de-ar fi trăitori şi printr-alte ţări, măcar cît de departe, ei tot aşa or fi* (116[r]), *şi toată viiaţa lor altă nu iaste fără decît de-a pururea să vor acufunda* (64[v]). Situaţiile înfăţişate prezintă ambiguităţi.

15. Particularităţi ale discursului

Printre cele mai evidente particularităţi discursive se remarcă folosirea frecventă a propoziţiei incidente: *Tuturor faptelor sufleteşti, dzic, a cunoştinţii, şi a socotinţii, a aducerii de aminte şi a altora, au adus tuturora nesăvîrşirea* (9[r]), *Aceiaşi şi Ioán, învăţătoriul cel mai vestit al dragostii, întărind, dzice* (14[r]-14[v]), *Această greutate, dzice, nu mă osteneşte pre mine* (36[v]). Apoi, adesea se înregistrează în *Ithica* propoziţii exclamative: *O, ce iubire de oameni a lui Dumnedzău, o, ce necunoştinţă a noastră ne minuneadză pre noi şi acea întînplare ne nevoieşte pre noi peste măsură să ne mirăm!* (18[r]), *Calea vieţii aceştiia, fără de povăţuitoriu şi fără de ducătoriu de mînă, calea aceasta pre care, o, cîţi de mulţi tîlhari sînt! O, cîţi răpitori sînt şi de multe feliuri fieră cumplite şi cărări largi care duc într-altă parte!* (26[r]), şi interogaţii: *Puţin lucru iaste acesta? Dară noi ce vom pătimi atunci cînd va grăi cătră noi cu mînia sa?* (20[r]), *Spune-mi mie de iaste bólnav copilul, au de pătimeşte, au nu toate acestea pătimăsc şi părinţii lor? Şi cine poate să numere ostenele lor?* (38[v]), *ci este mai amar decît aceasta?* (55[r]). Sunt inserate în text paranteze pentru a delimita sursele citate: *[după aceia, acelaşi Ioán Zlatoúst dzice cuvînt de învăţătură]* (31[v]), sau pentru a insera unele adăugiri care cuprind observaţii sau explicaţii: *[cu care sînt împreună preînţălepciunea, curăţeniia şi răbdarea şi dreptatea şi în scurt, să dzic, toată adunarea faptelor celor bune]* (15[v]), *[ci şi din asămănare învaţă]* (31[v]).

În munca de traducere a textului*Ithica ieropolitica* sunt fundamentate anumite tipare de construcţie discursivă, fapt ce presupune stabilirea unor figuri sintactice prin care se exprimă exclamaţia, interogaţia, afirmaţia, negaţia construcţiile incidente specifice oralităţii populare, modalizarea, repetiţia, insistenţa etc. Toate aceste aspecte ale construcţiei discursului menţionate mai sus îşi găsesc o bogată reprezentare nu numai în *Manuscrisului 67*, ci şi în alte scrieri ale arhimandritului Vartolomei Măzăreanu, analiza lor punînd în prim plan contribuţia acestui neobosit cărturar la etapa firească de maturizare a sintaxei limbii române în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

BIBLIOGRAPHY

Avram, Mioara (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007.

Dragoş Elena, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

Frîncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iaşi, 2009.

Gheţie, Ion, Chivu, Gheorghe (coord.), *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul alXVIII-lea (1688-1780)*, Editura Clusium,, Cluj-Napoca, 2000.

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)

Gheţie, I. (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997.
GA2 = *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1966.
GLR2 = *Gramatica limbii române*, vol. II, coordonator Valeria Guțu Romalo, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.
Ms. 67 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc, cota 67, conține traducerea integrală a lucrării *Ithica ieropolitica*, efectuată după slavonă de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, în anul 1764.
Stan, Camelia, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2013.
Teodorescu, Ecaterina, *Propoziția subiectivă*, Editura Științifică, București, 1972.
Todi, Aida, *Elemente de sintaxă românească veche*, Editura Paralela 45, Pitești, 2001.
Tudor, Carmen, Livia, *Vartolomei Măzăreanu, Ithica ieropolitica(Ms. BAR 67).Ediţie de text şi studiu filologico-lingvistic*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2018.

BDD-A30528 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:29 UTC)